Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi
Fascicula: Asistenţă Socială, Sociologie, Psihologie
Year-Book „Petre Andrei" University from Iasi
Fascicle: Social Work, Sociology, Psychology
ISSN: 2248-1079
Coverd in: CEEOL, Index Copernicus, Ideas, RePeC, Socionet, Econpapers

OCCUPATIONAL STRESS AND JOB SATISFACTION AMONG NURSES

[STRESUL OCUPAŢIONAL ŞI SATISFACŢIA FAŢĂ DE LOCUL DE MUNCĂ ÎN RÂNDUL ASISTENŢILOR MEDICALI]

Lavinia Maria PRUTEANU
Viorel ROBU

Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenţă Socială, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp: 95-112

Published by:
Lumen Publishing House
On behalf of:
„Petre Andrei" University from Iasi

Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses

[Stresul ocupaţional şi satisfacţia faţă de locul de muncă în rândul asistenţilor medicali]

Lavinia Maria PRUTEANU [1]
Viorel ROBU [2]

Abstract

Research suggests that among the health professions and those involving an immediate aid, medical care involves the highest level of stress, due to professional and moral responsibility towards human individual. This study aimed at exploring the level of stress and associated factors among nurses who work in departments specialized in nephrology, urology and hemodialysis. A total of 26 nurses (22 females and 4 males) completed two short questionnaires which were administered during working hours. Data showed that respondents tended to indicate a moderate level of work-related stress, as well as job satisfaction. In the current sample of nurses, the level of stress showed no significant associations with age, employment department, total length of medical service, and years in current position. However, the level of occupational stress was significantly associated with job satisfaction, although the association was not in the direction we expected.

Keywords:
occupational stress, job satisfaction, nursing

1 Lavinia Maria PRUTEANU Lector universitar doctor, Universitatea "Petre Andrei" din Iaşi, Facultatea de Psihologie şi Ştiinţele Educaţiei, E-mail:: lavinia_pruteanu@yahoo.com

2 Viorel ROBU– Associate Professor Ph.D., "Petre Andrei" University from Iaşi, Faculty of Psychology and Educational Sciences, E-mail Address: robuviorel_upa@yahoo.com

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

Specificul psihosocial al ocupaţiei de asistent medical

Conform Art. 2, lit. c) din Legea nr. 307/2004 privind exercitarea profesiei de asistent medical şi a profesiei de moaşă, precum şi organizarea şi funcţionarea Ordinului Asistenţilor Medicali şi Moaşelor din România (OAMMR), expresia *asistent medical* desemnează asistentul medical generalist, precum şi asistenţii medicali formaţi în celelalte specialităţi, care sunt prevăzute de normele privind definirea titlurilor profesionale şi a domeniilor de activitate a acestora. În Clasificarea Ocupaţiilor din România/C.O.R. (2003), prin asistent medical, se înţelege persoana care îndeplineşte sarcini de îngrijire a bolnavilor, în limitele pregătirii de nivel mediu, acordă (în subordinea medicilor) consultaţii medicale pentru diagnosticarea, tratamentul preventiv şi curativ al diferitelor afecţiuni, execută anumite intervenţii chirurgicale simple, acordă consultaţii de specialitate cu privire la igienă şi regimul alimentar şi întreprinde alte măsuri medicale preventive. Asistenţii medicali sunt pregătiţi printr-un program de studiu care include: promovarea sănătăţii, prevenirea îmbolnăvirilor, îngrijirea celui bolnav din punct de vedere fizic, psihic, îngrijirea bolnavilor cu deficienţe, indiferent de vârstă şi de forma de spitalizare (în mediul spitalicesc sau în regim ambulator).

Aspectele psihologice ale asistenţei medicale ar trebui să stea permanent în atenţia celor care sunt implicaţi în selecţia şi dezvoltarea profesională a asistenţilor medicali, precum şi în atenţia celor care conduc activitatea medicală din instituţiile de specialitate. Aceasta, întrucât actul medical nu implică numai competenţe specifice intervenţiei şi îngrijirii medicale, ci şi o componentă psihosocială, legată de interacţiunea cu pacientul şi familia acestuia, sub aspectele încurajării pacientului în vederea facilitării ameliorării stării de sănătate, informării adecvate a familiei cu privire la aspectele de care trebuie să se ţină cont după ce pacientul este externat, construirii încrederii familiei în posibilitatea însănătoşirii pacientului, activării mecanismelor de rezilienţă a pacientului şi familiei acestuia etc. Pe de altă parte, de multe ori, actul medical presupune o realitate dureroasă din punct de vedere psihic (cazul pacienţilor aflaţi în stagiul terminal), iar cadrele medicale (de la infirmiere şi asistenţi medicali la medici) sunt primele care trebuie să reziste, din punct de vedere psihic, în faţa acestei realităţi.

Ocupaţia de asistent medical prezintă un anumit specific care este conferit de următoarele dimensiuni ale activităţii desfăşurate în mediul spitalicesc.

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

– *necesitatea acordării imediate a ajutorului de specialitate* persoanelor de diferite vârste, aflate în suferinţă acută sau cronică; acesta implică solicitare în planul funcţiilor cognitive, întrucât asistentul medical selectează şi aplică numeroase proceduri clinice, ţinând cont de indicaţiile medicilor specialişti de gardă şi de cele ale şefului secţiei/compartimentului/clinicii; de asemenea, asistentul medical trebuie să monitorizeze permanent derularea şi efectele aplicării procedurilor clinice, reflectate în starea pacienţilor;
– *volumul de lucru* care, adesea, este încărcat de afluenţa mare de pacienţi (mai ales în clinicile şi secţiile spitalelor de specialitate); munca asistentului medical presupune un efort fizic permanent (numeroase deplasări, mişcări efectuate cu mâinile), precum şi rezistenţă la oboseală fizică şi psihică (aplicarea procedurilor clinice se face conform unui protocol foarte strict, solicitând, ca atare, concentrarea atenţiei şi mobilitatea funcţiilor executorii ale atenţiei);
– *programul de lucru* care, în cazul multora dintre asistenţii medicali ce activează în spital, implică ture de noapte sau de zi (acest program trebuie împăcat într-un mod judicios cu rezolvarea îndatoririlor şi a responsabilităţilor de familie);
– *necesitatea interacţiunii cu un mare număr de persoane* (pacienţi, aparţinători, medici specialişti sau rezidenţi, şeful clinicii/compartimentului sau secţiei, colegii de muncă, infirmiere, alţi lucrători din cadrul spitalului etc.); prin ele însele, aceste interacţiuni sunt obositoare, mai ales atunci când sunt însoţite de numeroase cerinţe sau de atitudini recalcitrante (de exemplu, din partea aparţinătorilor pacienţilor aflaţi în stare de suferinţă fizică gravă);
– *nivelul ridicat al solicitării în plan emoţional* (ne putem imagina ce se întâmplă cu asistenţii medicali care lucrează în secţia ATI sau în cea de oncologie, unde, adesea, pacienţii aduşi în stare gravă decedează, iar aparţinătorii sunt devastaţi).

Stresul ocupaţional în rândul asistenţilor medicali

În rândul asistenţilor medicali, problematica stresului ocupaţional este mereu actuală, dat fiind specificul activităţii profesionale pe care asistenţii medicali o desfăşoară şi care implică un nivel ridicat al solicitării în plan fizic, cognitiv, dar mai ales emoţional. Datele studiilor realizate în teren sugerează că această ocupaţie reprezintă una dintre cele mai solicitante, întrucât branşa profesională a asistenţilor medicali este

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

chemată să răspundă nevoilor imediate de ajutor pe care le au persoane din toate categoriile populaţiei, care se află într-o suferinţă fizică (şi psiho-emoţională) acută sau cronică (Garrosa et al., 2008; Spooner-Lane şi Patton, 2007). De exemplu, simptomele specific epuizării profesionale (o consecinţă a stresului profesional care apare atunci când această experienţă este prost manageriată) afectează cam un sfert din populaţia de asistenţi medicali din ţările europene (cf. Garrosa et al., 2008).

Permanent, asistentul medical este pus în situaţia de a răspunde unor multiple solicitări, de a acţiona rapid, de a lua decizii flexibile, de a intra în contact cu alte persoane aflate în suferinţă, care le solicită ajutorul şi îşi pun toate speranţele în ei. Toate aceste faţete ale activităţii asistenţilor medicali implică o reală solicitare în planurile fizic, cognitiv şi emoţional. Pentru descrierea de fond a problematicii stresului ocupaţional în rândul asistenţilor medicali, este elocventă solicitarea la care sunt supuşi asistenţii medicali din clinicile sau compartimentele de oncologie pediatrică sau pentru adulţi, unde suferinţa (somatică şi psihică) cronică, la care se adaugă perspectiva sumbră a morţii, constituie o omniprezenţă (Le Blanc et al., 2001). Efectele stresului au fost puse la baza problemelor de sănătate fizică şi mentală, precum şi în relaţie cu reducerea eficacităţii în ocupaţia de asistent medical (Garrosa et al., 2008).

Scopul prezentului studiu

Rezultatele cercetărilor sugerează că simptomele specifice epuizării profesionale au o probabilitate mai mare de a apărea în rândul asistenţilor medicali mai tineri şi al celor care lucrează full-time (Spooner-Lane şi Patton, 2007), al asistenţilor medicali care au un volum ridicat de muncă, respectiv al celor care se confruntă frecvent cu experienţa durerii şi cu decesul în rândul pacienţilor pe care îi îngrijesc (Garrosa et al., 2008; Le Blanc et al., 2001). Ce se întâmplă, însă, cu asistenţii medicali care lucrează în alte secţii/compartimente, precum cele specializate în nefrologie (unitate de medicină internă), urologie (unitate medicală care oferă servicii de chirurgie) sau hemodializă (unitate care oferă servicii în domeniul medicinii de urgenţă) ? Resimt aceştia stresul de la locul de muncă şi consecinţele neplăcute ale acestuia în aceeaşi măsură cu asistenţii medicali care lucrează în secţii în care nivelul de solicitare în plan emoţional (prin faptul de a fi martor la experienţa durerii şi la cea inefabilă a morţii) este foarte ridicat ? Care sunt aspectele muncii, pe care asistenţii medicali din alte secţii le percep ca fiind surse ale stresului pe care îl experimentează în plan psihic ? Care sunt variabilele care acţionează ca factori protectivi în

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

raport cu riscul experimentării stresului ocupațional în rândul asistenților medicali care activează în compartimente specializate în nefrologie, urologie sau hemodializă ? Cum anume nivelul stresului ocupațional în rândul asistenţilor medicali afectează nivelul satisfacţiei faţă de munca pe care aceştia o prestează ? Iată întrebările la care am încercat să găsim răspunsurile, prin studiul de teren pe care l-am realizat.

Scopul studiului a constat în identificarea nivelului şi a factorilor (agenți și factori protectivi) asociați stresului pe care asistenții medicali care activează în cadrul compartimentelor specializate în nefrologie, urologie sau hemodializă îl resimt în legătură cu munca lor. Studiul a fost realizat sub forma unei anchete pe bază de chestionare, la care a răspuns o parte din personalul medical mediu, care activa în cadrul a trei compartimente ale Spitalului Județean de Urgență din Piatra Neamț.

Participanți

Un număr de 26 de asistenţi medicali (dintre care 25 erau încadraţi ca asistenți medicali principali generaliști, având competențe atestate profesional şi unul era încadrat ca asistent medical debutant generalist) au răspuns la întrebările a două chestionare scurte, care le-au fost administrate în timpul programului de lucru. Lotul de respondenți a inclus preponderent femei (N = 22). Respondenții aveau vârste cuprinse între 25 şi 59 de ani (m = 37.15; s = 8.76). Majoritatea (N = 24) absolviseră şcoala postliceală de asistenţi medicali, unul deținea şi diploma de licență (pe lângă diploma de studii postliceale în domeniul asistenței medicale), iar un altul deținea și o diplomă de master în domeniul științelor economice. Compartimentele în care respondenții erau încadrați ca asistenți medicali generaliști sunt: nefrologie (N = 10), urologie (N = 10) şi hemodializă (N = 6). În momentul realizării anchetei, respondenții aveau o vechime totală în munca de postul de asistent medical cuprinsă între 1 şi 35 de ani (m = 13.64; s = 8.84), respectiv o vechime pe actualul post cuprinsă între 1 şi 20 de ani (m = 8.67; s = 5.38). Răspunsurile pe care asistenții medicali le-au dat la chestionare au fost anonime, pentru a descuraja tendința acestora de a prezenta o altă situație personală decât cea pe care o experimentau în realitate.

Colectarea datelor. Protocolul cu chestionarele administrate participanților

În cadrul primului chestionar pe care l-au completat, fiecare dintre asistenții medicali a fost solicitat să indice o serie de date socio-

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

demografice şi date referitoare la statutul lui ocupaţional, după cum urmează: a) vârsta şi sexul; b) nivelul ultimelor studii pe care le absolvise; c) gradul profesional (atestat de instituţiile abilitate) – asistent medical debutant *vs.* asistent medical principal; d) secţia/compartimentul în care lucra ca asistent medical; e) vechimea totală în munca pe postul de asistent medical; f) vechimea în munca pe actualul post de asistent medical; g) nivelul satisfacţiei faţă de munca (privită în totalitatea aspectelor ei) pe care o presta ca asistent medical, în cadrul unităţii medicale în care era angajat în momentul realizării studiului; acesta a fost gradat pe o scală cu patru ancore verbale, de la 0 – deloc satisfăcut(ă) la 3 – foarte satisfăcut(ă); h) nivelul stresului pe care îl resimţea personal la actualul loc de muncă; acesta a fost gradat pe o scală cu cinci ancore verbale, de la 0 – niciun stres la 4 – nu mai suport (gradaţia 2 – destul de stresat a semnificat un nivel moderat al stresului specific activităţii de asistent medical).

Cel de-al doilea chestionar a inclus 11 întrebări care au vizat diferite aspecte ale muncii pe postul de asistent medical, în cadrul unităţii medicale în care respondenţii erau angajaţi în momentul realizării studiului. Fiecare respondent a fost solicitat să indice – pe o scală cu cinci ancore verbale, de la 0 – deloc stresat(ă) la 4 – nu mai suport – cât de stresat se simţea în legătură cu fiecare dintre aspectele muncii pe care o presta. Respondenţii au fost încurajaţi să îşi exprime sincer punctul de vedere, pentru că nu exista niciun risc ca acesta să deranjeze pe cineva (de exemplu, pe şeful secţiei sau al compartimentului din unitatea medicală în care lucrau). Aspectele muncii pe postul de asistent medical (care au fost considerate ca potenţiali agenţi ai stresului ocupaţional pe care un asistent medical îl poate experimenta) au vizat: a) programul de lucru; b) relaţia cu şeful secţiei/compartimentului; c) afluenţa de pacienţi pe secţie/compartiment; d) salarizarea; e) criteriile şi modul de verificare şi evaluare a muncii prestate; f) stilul de conducere al şefului secţiei/compartimentului; g) posibilităţile de perfecţionare profesională; h) internarea în secţie/compartiment a unor cazuri medicale mai rar întâlnite, cu care un asistent medical nu s-a mai confruntat înainte; i) recompensele financiare suplimentare; k) relaţiile cu colegii de muncă (de exemplu, comunicarea sau într-ajutorarea); l) resursele materiale (de exemplu: instrumentarul medical, materialele/consumabilele sanitare sau medicamentele) care sunt necesare desfăşurării muncii pe postul de asistent medical în condiţii optime. Aspectele pe care le-am enumerat au fost stabilite prin coroborarea şi adaptarea domeniilor de variabile care ţin

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

de condiţiile muncii pe diverse posturi şi pe care diverse lucrări le enumeră ca agenţi ai stresului ocupaţional (László, 2008; Sava, 2004).

Rezultate şi discuţii

Nivelul stresului ocupaţional şi al satisfacţiei faţă de muncă în lotul de asistenţi medicali care au participat la anchetă. Conform repartiţiei răspunsurilor (frecvenţe absolute) pe care asistenţii medicali le-au dat la întrebarea care le-a solicitat să aprecieze nivelul de stres resimţit la actualul loc de muncă, patru din fiecare grup de cinci asistenţi medicali (19 dintre toţi cei 26 de respondenţi) au indicat că se simţeau uşor stresaţi în munca pe care o prestau pe actualul post. Alţi patru dintre respondenţi au indicat că se simţeau destul de stresaţi. Analizate global, datele pe care le-am obţinut sugerează tendinţa respondenţilor de a indica un nivel moderat al stresului în munca pe care o realizau. Totuşi, ţinând cont de riscurile profesionale la care se supun asistenţii medicali (de exemplu, riscul infecţiilor microbiene şi al altor boli profesionale), precum şi de nivelul solicitării în plan fizic şi psiho-emoţional (mai ales pentru asistenţii medicali care lucrează în cadrul compartimentului de hemodializă), ne punem întrebarea: În ce măsură asistenţii medicali chestionaţi au manifestat tendinţa de a ascunde simptomele neplăcute de stres pe care le experimentau în munca profesională pe care o desfăşurau ?

Analizând distribuţia răspunsurilor asistenţilor medicali la întrebarea care le-a solicitat să indice nivelul satisfacţiei faţă de munca pe care o prestau (privită în totalitatea aspectelor ei), s-a constatat tendinţa de polarizare a răspunsurilor spre una dintre variantele pe care participanţii la anchetă le-au avut la dispoziţie. Astfel, patru din fiecare grup de cinci asistenţi medicali (20 dintre toţi respondenţii) au raportat că erau destul de satisfăcuţi de munca pe care o realizau, în calitate de asistenţi medicali, în cadrul unităţii medicale în care lucrau în prezent. Doar cinci dintre respondenţi au indicat un nivel scăzut sau foarte scăzut al satisfacţiei faţă de munca pe care o prestau. Pe de altă parte, doar unul dintre toţi respondenţii la anchetă a raportat un nivel foarte ridicat al satisfacţiei faţă de munca pe care o desfăşura. Analizate global, răspunsurile pe care le-am înregistrat în lotul de asistenţi medicali care au participat la mini-ancheta noastră tind să înfăţişeze o anumită discordanţă între nivelul satisfacţiei faţă de munca pe care o prestau şi nivelul stresului pe care îl resimţeau.

Variabile asociate stresului în rândul asistenţilor medicali investigaţi. În cele ce urmează, sumarizăm datele pe care le-am obţinut în urma calculării asocierilor dintre distribuţia răspunsurilor pe care asistenţii medicali

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

chestionaţi le-au dat la întrebarea referitoare la nivelul stresului pe care îl resimţeau şi variabilele referitoare la: vârstă, compartimentul din unitatea medicală în care respondenţii activau, vechimea totală în munca pe postul de asistent medical şi vechimea în munca pe actualul post. În funcţie de vârsta pe care o aveau, respondenţii au fost distribuiţi în două grupuri: a) respondenţi cu vârste între 25 şi 35 de ani (N = 14) şi b) respondenţi cu vârste egale cu sau peste 36 de ani (N = 12). De asemenea, variabila referitoare la vechimea totală în munca pe postul de asistent medical a fost recodificată (transformată într-o variabilă nominală), după cum urmează: a) respondenţi cu vechimea totală în munca de asistent medical cuprinsă între 1 şi 10 ani (N = 13); b) respondenţi cu vechimea totală în munca de asistent medical cuprinsă între 10 ani şi o lună şi 20 de ani (N = 7); c) respondenţi cu vechimea totală în munca de asistent medical mai mare de 20 de ani (N = 6). O transformare asemănătoare a fost aplicată variabilei referitoare la vechimea în munca pe actualul post de asistent medical: a) respondenţi cu vechimea în munca pe actualul post cuprinsă între 1 şi 5 ani (N = 7); b) respondenţi cu vechimea în munca pe actualul post cuprinsă între 6 şi 10 ani (N = 10); c) respondenţi cu vechimea în munca pe actualul post de peste 10 ani (N = 9).

Întrucât variabilele anchetei au fost operaţionalizate la nivelul nominal al măsurării (calitativ), asocierile au fost calculate utilizându-se tehnica χ^2 (pragul de semnificaţie critic a fost stabilit la valoarea 0.05), conform indicaţiilor din literatura de specialitate (Popa, 2008; Sava, 2011). Datorită numărului scăzut de respondenţi, asocierile pe care le-am realizat au o valoare relativă din punct de vedere statistic. Astfel, asocierea dintre două variabile poate să nu fie semnificativă statistic, însă, în plan practic, poate să prezinte o anumită valoare pentru cercetător, mai ales atunci când rezultatele cercetării sale au valoare socială şi economică, adică devin relevante pentru eforturile de prevenire a unui fenomen indezirabil în populaţia-ţintă (cum sunt, de exemplu, bolile cauzate de stresul ocupaţional sau incidenţa morbidităţii şi a mortalităţii într-o anumită categorie populaţională). Importanţa practică a rezultatelor cantitative ale unei cercetări poate fi explorată prin calcularea „mărimii efectului". Dacă testul de semnificaţie răspunde la întrebarea Există o diferenţă între mediile pentru aceeaşi variabilă, obţinute pe două loturi independente de subiecţi sau o asociere semnificativă între două variabile ?, mărimea efectului ne indică Cât de mare este această diferenţă sau asociere ? (Sava, 2011). În cazul asocierilor pe care le-am calculat în prezenta cercetare, am utilizat coeficientul V propus de H. Cramér. Acest coeficient exprimă

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

mărimea efectului în cazul testului χ^2 pentru asocierea distribuţiilor de frecvenţe pentru două variabile nominale sau calitative (tabel de contingenţă cu l = 2, 3, 4,…linii şi c = 3, 4, 5,…coloane). J. Cohen recomandă următoarele valori, pentru interpretarea calitativă a coeficientului V (cf. Popa, 2008): 0.10 – efect scăzut, 0.25 – efect moderat şi 0.40 – efect ridicat.

Niciuna dintre asocierile pe care le-am calculat nu a fost semnificativă statistic. Astfel, între nivelul stresului pe care asistenţii medicali chestionaţi îl resimţeau în munca lor şi vârstă, asocierea a fost nesemnificativă [χ^2 (2) = 1.23; p = 0.538]. Totuşi, mărimea efectului a fost scăzută spre moderată (V = 0.21), sugerând că, în lotul de asistenţi medicali chestionaţi, exista posibilitatea ca răspunsurile la întrebarea referitoare la nivelul de stres resimţit în muncă să se asocieze cu vârsta, însă puterea statistică a testului a fost prea mică (datorită numărului scăzut de respondenţi), pentru ca asocierea reală să poată fi detectată. Chiar dacă nivelul stresului pe care respondenţii îl resimţeau în munca de asistent medical pe care o prestau nu s-a asociat semnificativ cu vârsta, ni se pare relevant (pentru o radiografie a distribuţiei răspunsurilor asistenţilor medicali) să precizăm că, indiferent de grupa de vârstă, majoritatea dintre respondenţi (şi anume, 10 dintre respondenţii cu vârste cuprinse între 25 şi 35 de ani, respectiv 9 dintre respondenţii cu vârste egale cu sau peste 36 de ani) au raportat că se simţeau uşor stresaţi de munca pe care o prestau.

Datorită tendinţe de polarizare a răspunsurilor într-o singură categorie (indiferent de grupa de vârstă), considerăm că datele pe care le-am obţinut ne ajută mai puţin să răspundem la întrebarea: Se află asistenţii medicali mai tineri într-un risc mai ridicat de a experimenta simptomele neplăcute ale stresului în munca pe care o prestează ? Întrebarea este justificată de datele raportate de către autorii care s-au preocupat de problematica factorilor de risc asociaţi stresului ocupaţional, potrivit cărora nivelul stresului ocupaţional tinde să fie mai ridicat în rândul asistenţilor medicali mai tineri (Pino şi Rossini, 2012; Roopalekha Jathanna, Latha şi Swetha, 2012). În rândul asistenţilor medicali, date care evidenţiază o relaţie asemănătoare au fost raportate şi pentru simptomele specifice epuizării profesionale (Alimoglu şi Donmez, 2005; Koivula, Paunonen şi Laippala, 2000; Raftopoulos, Charalambous şi Talias, 2012).

De asemenea, asocierea dintre nivelul stresului în rândul asistenţilor medicali investigaţi şi compartimentul din unitatea medicală în care respondenţii activau nu a fost semnificativă din punct de vedere statistic [χ^2 (4) = 4.37; p = 0.357], deşi, din nou, mărimea efectului a fost

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

moderată (V = 0.29). Indiferent de compartimentul în care lucrau ca asistenţi medicali, majoritatea dintre respondenţi (8 dintre cei 10 asistenţi medicali care activau în cadrul compartimentului de nefrologie, 7 dintre cei 10 asistenţi medicali care lucrau în compartimentul de urologie, respectiv 4 dintre cei 6 asistenţi medicali care erau integraţi în compartimentul de hemodializă) au raportat că se simţeau uşor stresaţi în activitatea profesională pe care o prestau.

La rândul lor, variabilele referitoare la vechimea totală în munca pe postul de asistent medical, respectiv vechimea în munca pe actualul post nu s-au asociat semnificativ cu nivelul stresului experimentat de către asistenţii medicali din lotul curent, întrucât: χ^2 (4) = 4.07, p = 0.396 – pentru vechimea totală în munca pe postul de asistent medical, respectiv χ^2 (4) = 2.11; p = 0.715 – pentru vechimea în munca pe actualul post. Pentru prima dintre variabile, mărimea efectului a fost moderată (V = 0.28), în timp ce pentru a doua variabilă, mărimea efectului a fost scăzută spre moderată (V = 0.20). Indiferent de vechimea totală pe care o aveau în munca pe postul de asistent medical, majoritatea dintre participanţi au răspuns alegând categoria *uşor stresat(ă)*: 10 dintre cei 13 asistenţi medicali care aveau între 1 şi 10 ani vechime totală, 6 dintre cei 7 asistenţi medicali care aveau între 10 ani şi o lună şi 20 de ani de vechime totală în muncă, respectiv 3 dintre cei 6 asistenţi medicali care aveau peste 20 de ani de vechime totală în muncă. O tendinţă asemănătoare a fost constatată şi în cazul asocierii dintre vechimea în munca pe actualul post de asistent medical, respectiv nivelul stresului: 6 dintre cei 7 asistenţi medicali care aveau între 1 şi 5 ani de vechime pe actualul post au ales categoria *uşor stresat(ă)*, la fel cum au procedat şi 7 dintre cei 10 asistenţi medicali care activau pe actualul post de o perioadă de timp cuprinsă între 6 şi 10 ani, respectiv 6 dintre cei 9 asistenţi medicali care aveau peste 10 ani de vechime pe actualul post.

Figura 1 prezintă distribuţia nivelului satisfacţiei faţă de munca de asistent medical în funcţie de nivelul de stres pe care respondenţii îl resimţeau la actualul loc de muncă. Asocierea dintre cele două variabile a fost semnificativă din punct de vedere statistic [χ^2 (6) = 19.29; p = 0.004], având o mărime a efectului ridicată (V = 0.60).

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

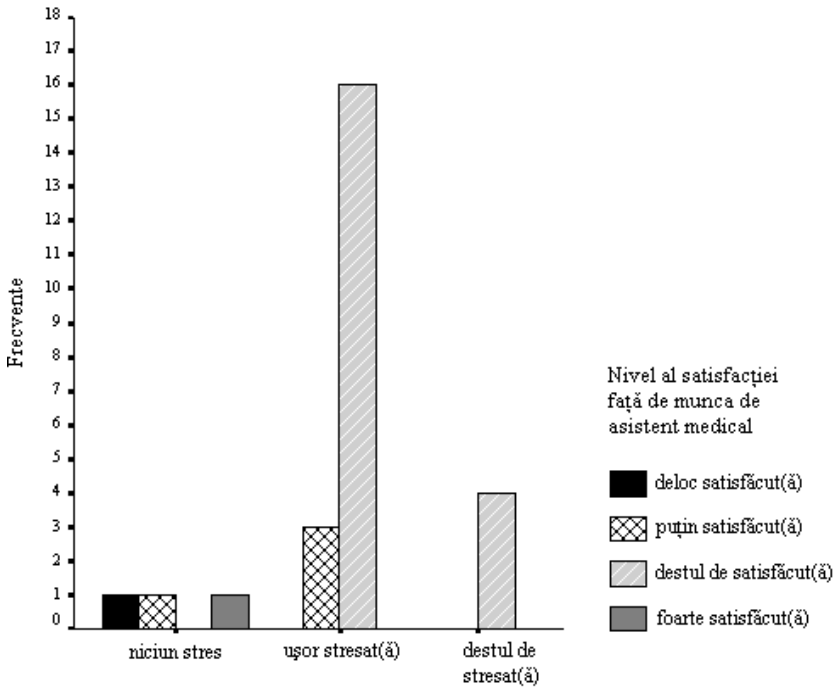

Fig. 1

Distribuţia nivelului satisfacţiei faţă de munca de asistent medical în funcţie de nivelul de stres pe care participanţii îl resimţeau la actualul loc de muncă

Dacă nu ar dispune de reprezentarea grafică din Figura 1, majoritatea dintre cititorii care vor parcurge această lucrare vor fi, probabil, tentaţi să concluzioneze că asistenţii medicali care au raportat că resimţeau un nivel destul de ridicat sau foarte ridicat de stres în activitatea lor ori cei care au raportat că nu mai suportau stresul de la locul de muncă au manifestat, în acelaşi timp, tendinţa de a raporta un nivel scăzut sau foarte scăzut al satisfacţiei faţă de munca pe care o prestau. În realitate, însă, situaţia răspunsurilor a fost diferită, întrucât dintre cei 19 respondenţi care au declarat că se simţeau uşor stresaţi, 16 (adică majoritatea) au raportat, în acelaşi timp, că erau destul de satisfăcuţi de munca (privită în totalitatea aspectelor ei) pe care o prestau pe actualul post de asistent medical şi numai 3 au declarat că erau puţin satisfăcuţi. Pe de altă parte, toţi cei 4 asistenţi medicali care au raportat că se simţeau destul de stresaţi au raportat, în acelaşi timp, că erau destul de satisfăcuţi de munca pe care o prestau. În fine, dintre cei 3 asistenţi medicali care au raportat că nu

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

resimţeau niciun stres în activitatea lor profesională, doar unul singur a indicat că se simţea foarte satisfăcut de munca pe care o presta, ceilalţi doi indicând un nivel scăzut, respectiv foarte scăzut al satisfacţiei.

Aşadar, deşi asocierea dintre nivelul stresului în munca de asistent medical şi nivelul satisfacţiei faţă de munca pe acest post a fost semnificativă statistic şi a avut o mărime ridicată, direcţia acestei asocieri a fost opusă celei la care ne-am aşteptat. Peste trei sferturi dintre respondenţii la ancheta noastră au declarat că erau destul de satisfăcuţi, deşi se simţeau fie uşor, fie destul de stresaţi de munca pe care o prestau pe actualul post de asistent medical. Cum poate fi explicat un astfel de rezultat, aparent paradoxal ? Încercând să răspundem la această întrebare, am presupus că alte variabile (caracteristici individuale ale respondenţilor sau caracteristici ale actualelor posturi pe care aceştia lucrau) puteau da seamă de această relaţie. Astfel, am constatat că, dintre asistenţii medicali care au declarat că erau destul de satisfăcuţi, deşi se simţeau fie uşor, fie destul de stresaţi de munca pe care o prestau (N = 20), opt aveau peste 10 ani de vechime pe actualul post, în timp ce alţi cinci aveau vechimea în munca pe actualul post cuprinsă între 6 şi 10 ani. Aşadar, aceştia erau destul de experimentaţi în munca specifică unui cadru medical. În plus, aceşti asistenţi medicali aveau venituri lunare destul de bune, provenite mai ales din sporurile salariale (asociate atât vechimii în muncă, cât mai ales riscurilor profesionale asociate activităţii de asistent medical). Astfel, este posibil ca venitul să reprezinte un factor care contribuie la nivelul satisfacţiei faţă de muncă, în ciuda stresului inerent activităţii profesionale pe postul de asistent medical.

O altă variabilă care poate da seama de relaţia, aparent paradoxală, dintre nivelul stresului în munca de asistent medical şi nivelul satisfacţiei faţă de muncă pe care am constatat-o este sentimentul de nesiguranţă cu privire la postul de muncă deţinut, pe care mulţi dintre asistenţii medicali l-ar putea experimenta, mai ales în condiţiile programului guvernamental de măsuri economice (convenit cu Fondul Monetar Internaţional), care presupune disponibilizări eşalonate ale angajaţilor ale căror salarii sunt bugetate din sistemul public. Sentimentul de nesiguranţă şi perspectiva dificultăţii identificării unei alternative de muncă mai avantajoasă pot contribui, mai ales în cazul asistenţilor medicali mai în vârstă, la evaluarea mai obiectivă a beneficiilor (dintre care salariul contează, probabil, cel mai mult) şi a neajunsurilor (de exemplu, stresul specific acestei ocupaţii profesionale) pe care le aduce actualul loc de muncă şi, prin aceasta, la o atitudine mai pozitivă şi la sentimentul satisfacţiei faţă de munca prestată.

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

Agenţii stresului pe care asistenţii medicali îl resimt în munca lor. O altă întrebare la care am căutat răspunsul, prin ancheta pe care am efectuat-o, a fost: Care sunt aspectele specifice muncii pe postul de asistent medical care sunt percepute de către asistenţii medicali ca fiind factori de stres în activitatea lor profesională ? Pentru a investiga această dimensiune a stresului în rândul asistenţilor medicali, am coroborat şi adaptat mai multe variabile care ţin de condiţiile muncii pe diverse posturi şi pe care diverse lucrări le enumeră ca agenţi ai stresului ocupaţional, rezultând 11 întrebări, la care participanţii la anchetă au răspuns, în cadrul celui de-al doilea chestionar. Distribuţia răspunsurilor (pe categorii) este prezentată în Tabelul 1. Analizând tendinţe din distribuţia răspunsurilor, se poate constata, în primul rând, că aproape toate răspunsurile (dintre cele 26 respondenţi × 11 aspecte = 286 de răspunsuri posibile) s-au împărţit între *deloc stresat(ă)* – 129 de răspunsuri, *uşor stresat(ă)* – 120 de răspunsuri, respectiv *destul de stresat(ă)* – 34 de răspunsuri. Doar 2 dintre cei 26 de asistenţi medicali care au răspuns în ancheta noastră au declarat că erau foarte stresaţi de condiţiile referitoare la salarizarea muncii lor. În plus, unul dintre aceştia se simţea foarte stresat şi de recompensele financiare suplimentare (în mod sigur, respondentul se referea la sporurile salariale). Cei doi respondenţi aveau vârsta peste 55 de ani, vechimea totală în munca pe postul de asistent medical peste 25 de ani, iar vechimea în munca pe actualul post peste 10 ani. În cazul lor, semnificaţia răspunsurilor pe care le-au dat la chestionarul privitor la aspectele stresante ale muncii ar putea fi apropiată de sentimentul de frustrare personală, pe care unii dintre asistenţii medicali mai în vârstă şi cu experienţă profesională îl resimt, mai ales atunci când, probabil, consideră că munca lor, deşi este importantă prin implicaţiile umane pe care le are, nu este valorizată.

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

Tabelul 1

Distribuţia răspunsurilor pe care participanţii le-au dat la întrebările chestionarului pentru investigarea factorilor de stres în munca de asistent medical

Factori de stres	Frecvenţe absolute pe variante de răspuns				
	deloc stresat(ă)	uşor stresat(ă)	destul de stresat(ă)	foarte stresat(ă)	nu mai suporta
1. Programul de lucru	18	8	-	-	-
2. Relaţia cu şeful secţiei/compartimentului	12	13	1	-	-
3. Afluenţa de pacienţi pe secţie/compartiment	10	15	1	-	-
4. Salarizarea	8	13	3	2	-
5.Criteriile şi modul de verificare şi de evaluare a muncii prestate	14	11	1	-	-
6. Stilul de conducere al şefului secţiei/compartimentului	11	12	3	-	-
7. Posibilităţile de perfecţionare profesională	13	12	1	-	-
8. Cazurile medicale mai rar întâlnite	14	8	4	-	-
9. Recompensele financiare suplimentare	8	10	7	1	-
10. Relaţiile cu colegii de muncă	11	13	2	-	-
11. Resursele materiale necesare desfăşurării muncii de asistent medical în condiţii optime	10	5	11	-	-

Pe de altă parte, 11 dintre respondenţi au raportat că se simţeau destul de stresaţi de resursele materiale (mai ales materialele sau

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

consumabilele sanitare) necesare desfăşurării muncii profesionale în condiţii optime, în timp ce 7 dintre respondenţi erau stresaţi de recompensele financiare suplimentare, iar 4 de cazurile medicale mai rar întâlnitre, cu care nu se confruntaseră în experienţa lor profesională. Ţinând cont de distribuţia răspunsurilor pe care asistenţii medicali le-au dat la cel de-al doilea chestionar, considerăm că datele nu sunt suficient de relevante, pentru a putea evidenţia o ierarhie a aspectelor specifice muncii de asistent medical, în funcţie de nivelul de stres pe care îl produceau şi care era perceput, ca atare, în lotul de participanţi la anchetă.

În lecturarea şi interpretarea semnificaţiilor rezultatelor pe care le-am obţinut, este necesar să se ţină cont de o serie de limite ale demersului investigativ pe care l-am realizat, şi anume:

- *numărul scăzut de asistenţi medicali ale căror protocoale cu răspunsuri au constituit baza de date din teren*; acest aspect a influenţat precizia testelor statistice, la care am apelat, în vederea explorării relaţiilor dintre nivelul stresului ocupaţional în rândul asistenţilor medicali şi celelalte variabile de interes ale anchetei; în plus, respondenţii din ancheta noastră au provenit dintr-un singur spital judeţean de urgenţe, care nu este reprezentativ în raport cu varietatea formelor de organizare şi acordare a asistenţei medicale, la nivelul sistemului public;
- *disproporţia foarte mare, în lotul de respondenţi din ancheta noastră, între femei şi bărbaţi*; chiar dacă datele empirice cu privire la rolul pe care sexul angajaţilor îl are în predicţia stresului ocupaţional nu sunt concludente (Gyllensten şi Palmer, 2005), această variabilă socio-demografică ni se pare relevantă pentru contextul analizei pe care am realizat-o în prezenta lucrare, întrucât considerăm că, pentru bărbaţii şi femeile care activează pe postul de asistent medical, mecanismele specifice rezilienţei în raport cu solicitările în plan emoţional specifice acestei ocupaţii nu sunt aceleaşi (într-o analiză aprofundată, trebuie să ţinem cont de natura expectanţelor pe care femeile şi bărbaţii care activează ca asistenţi medicali le au în raport cu misiunea lor profesională, precum şi de modul în care presiunile normative şi discursurile culturale şi sociale, cu privire la diferenţele dintre bărbaţi şi femei în ceea ce priveşte asumarea rolurilor profesionale în domeniul medical, influenţează comportamentele respondenţilor în cadrul unei anchete, cum este cea de faţă);
- *caracterul general al întrebărilor incluse în chstionarele de anchetă*; un răspuns (precum *uşor stresat/-ă*), la o întrebare de genul celei care i-

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

a rugat pe participanţii la prezenta anchetă să indice nivelul stresului pe care îl resimţeau la actualul loc de muncă, poate avea o semnificaţie personală, subiectivă şi diferită pentru fiecare dintre participanţi; de exemplu, în timp ce pentru un asistent medical care activează în cadrul unui spital de boli infecţioase, riscul infecţiilor virale sau bacteriene poate constitui cea mai mare sursă de stres, pentru un altul care activează în cadrul unei clinici de oncologie, „imaginea suferinţei în stadiul terminal şi a morţii" poate constitui cea mai mare sursă de solicitare în plan emoţional; de asemenea, nivelul satisfacţiei faţă de muncă poate să nu aibă aceeaşi semnificaţie de la un asistent medical la altul; de exemplu, un asistent medical poate fi foarte satisfăcut sau foarte satisfăcut în legătură cu relaţia cu şeful clinicii/compartimentului în care activează şi în legătură cu salariul pe care îl primeşte, dar mai puţin sau deloc satisfăcut de relaţia cu ceilalţi colegi de muncă sau de condiţiile fizice ale muncii; aşadar, doi asistenţi medicali care au acelaşi nivel al satisfacţiei globale faţă de munca pe care o prestează pot să nu fie echivalenţi, în ceea ce priveşte satisfacţia în raport cu diferitele aspecte ale muncii;

– *distorsiunile în răspunsurile la chestionare*; acestea pot fi induse prin atitudinea orientată către autoprotecţie din partea participanţilor la o anchetă, de genul celei pe care am realizat-o; astfel, mulţi dintre respondenţi pot avea în minte ideea, potrivit căreia „Orice spui despre locul de muncă poate să se întoarcă împotriva ta !", motiv pentru care pot evita să recunoască faptul că munca pe postul de asistent medical, pe care îl deţin, este stresantă sau nesatisfăcătoare, mai ales atunci când persoana care anchetează este din interiorul instituţiei medicale.

Concluzii

Prezenta lucrare şi-a concentrat atenţia asupra stresului ocupaţional în rândul asistenţilor medicali care activau în cadrul compartimentelor de nefrologie, urologie şi hemodializă ale Spitalului Judeţean de Urgenţă din Piatra Neamţ. Am proiectat şi am realizat o anchetă, al cărei scop a fost de a identifica nivelul, agenţii şi factorii protectivi ai stresului pe care asistenţii medicali din cele trei compartimente îl resimţeau în legătură cu munca pe care o prestau. Rezultatele au evidenţiat un nivel moderat al stresului pe care îl experimentau în activitatea lor, precum şi al satisfacţiei faţă de muncă. În rândul asistenţilor medicali care au răspuns la ancheta noastră, nivelul

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

stresului nu a prezentat asocieri semnificative cu vârsta, compartimentul de încadrare, vechimea totală în munca pe postul de asistent medical şi vechimea în munca pe postul curent. În schimb, s-a asociat semnificativ cu nivelul satisfacţiei faţă de munca de asistent medical, deşi direcţia acestei asocieri a fost opusă celei la care ne-am aşteptat. Astfel, peste trei sferturi dintre respondenţi au raportat că erau destul de satisfăcuţi, deşi se simţeau fie uşor, fie destul de stresaţi de munca pe care o prestau. De asemenea, distribuţia răspunsurilor pe care participanţii la anchetă le-au dat la al doilea chestionar nu a fost suficient de relevantă, pentru a putea evidenţia o ierarhie a aspectelor specifice muncii de asistent medical, în funcţie de nivelul de stres.

Prin rezultatele sale, studiul pe care l-am realizat acoperă doar o mică parte din problematica complexă a cauzelor, factorilor protectivi şi a consecinţelor asociate stresului ocupaţional în rândul asistenţilor medicali. Astfel, în afară de satisfacţia faţă de munca prestată, consecinţele negative (la nivelul funcţionării individuale în plan fizic şi mental) pe care le are stresul resimţit de către mulţi dintre asistenţii medicali în activitatea lor profesională constituie un alt obiect al interesului cercetătorilor din domeniu.

Bibliografie

Alimoglu, M. K., Donmez, L. (2005). Daylight exposure and the other predictors of burnout among nurses in a University Hospital. *International Journal of Nursing Studies*, 42 (5), 549-555.

Garrosa, E., Moreno-Jiménez, B., Liang, Y., & Gonzalez, J. L. (2008). The relationship between socio-demographic variables, job stressors, burnout, and hardy personality in nurses: An exploratory study. *International Journal of Nursing Studies*, 45 (3), 329-486.

Gyllensten, K., & Palmer, S. (2005). The role of gender in workplace stress: A critical literature review. *Health Education Journal*, 64 (3), 271-288.

Koivula, M., Paunonen, M., & Laippala, P. (2000). Burnout among nursing staff in two Finnish hospitals. Journal of Nursing Management, 8 (3), 149-158.

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.

László, K. D. (2008). Stresul în muncă şi sănătatea. În E. Avram şi C. L. Cooper (Coord.). *Psihologie organizaţional-managerială. Tendinţe actuale* (pp. 547-577). Iaşi: Editura Polirom.

Le Blanc, P. M., Bakker, A. B., Peeters, M. C. W., van Heesch, N. C. A., & Schaufeli, W. B. (2001). Emotional job demands and burnout among oncology care providers. *Anxiety, Stress, & Coping*, 14 (3), 243-263.

Pino, O., & Rossini, G. (2012). Perceived organizational stressors and interpersonal relationships as predictors of job satisfaction and well-being among hospital nurses. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 2 (6), 196-207.

Popa, M. (2008). *Statistică pentru psihologie. Teorie şi aplicaţii SPSS*. Ediţia a II-a revizuită şi adăugită. Iaşi: Editura Polirom.

Raftopoulos, V., Charalambous, A., & Talias, M. (2012). The factors associated with the burnout syndrome and fatigue in Cypriot nurses: A census report. BMC Public Health, 12 (457). Articol disponibil pe http://www.biomedcentral.com, la data de 17.03.2014.

Roopalekha Jathanna, P. N., Latha, K. S., & Swetha, P. (2012). Occupational stress and coping among nurses in a super specialty hospital. *Journal of Health Management*, 14 (4), 467-479

Sava, F. A. (2011). *Analiza datelor în cercetarea psihologică*. Ediţia a doua, revizuită. Cluj-Napoca: Editura ASCR.

Sava, F. A. (2004). Oboseala, stresul şi accidentele de muncă. În Z. Bogáthy (coordonator). *Manual de psihologia muncii şi organizaţională* (pp. 179-193). Iaşi: Editura Polirom.

Spooner-Lane, R., & Patton, W. (2007). Determinants of burnout among public hospital nurses. *Australian Journal of Advanced Nursing*, 25 (1), 8-16.

Grupul de Lucru pentru Informare şi Consiliere privind Cariera (2003). *Clasificarea Ocupaţiilor din România* (COR). *Manual pentru utilizatori*. Bucureşti: Ministerul Muncii şi Protecţiei Sociale.

Legea nr. 307 din 28.06.2004 privind exercitarea profesiei de asistent medical şi a profesiei de moaşă, precum şi organizarea şi funcţionarea Ordinului Asistenţilor Medicali şi Moaşelor din România. Publicată în *M.O., Partea I, nr. 578 din 30.06.2004*.

Pruteanu, L. M., Robu, V. (2014). Occupational Stress and Job Satisfaction Among Nurses [Stresul ocupational si satisfactia fata de locul de munca in randul asistentilor medicali]. Anuarul Universitatii „Petre Andrei" din Iasi, Fascicula: Asistenta Sociala, Sociologie, Psihologie, 2014, Tomul 13, Decembrie, pp. 95-112.